
Læringsmiljø- prosjektet

Innledning og bakgrunn

Elevundersøkelsen 2019 viser at de aller fleste elevene trives på skolen og har noen å være sammen med. Samtidig oppgir seks prosent av elevene at de blir mobbet i en eller annen kombinasjon av medelever, digitalt eller av voksne, to til tre ganger i måneden eller oftere (Wendelborg, 2018). Flere undersøkelser viser også at barn opplever å bli plaget av andre barn i barnehagen (Brattherud, Sandseter, & Seland, 2012; I. Lund et al., 2015).

Den rapporterte forekomsten av mobbing har vært relativt stabil i flere år. Til tross for lang tids søkelys på antimobbearbeid, både nasjonalt og lokalt, forekommer det fortsatt mobbing og andre typer krenkelser av barn og ungdom i norske skoler. Dersom vi regner med at tallene fra Elevundersøkelsen er representative for alle trinn i grunnskolen, blir omlag 40 000 – 50 000 elever utsatt for mobbing flere ganger i måneden.

Det eksisterer mye forskningsbasert kunnskap som dokumenterer store og langvarige vansker som følge av mobbing, både for dem som utsettes for det og for dem som utfører de negative handlingene (Breivik m.fl. 2017). Vi vet også at det å være barn i en gruppe hvor krenkelser og mobbing foregår kan være utrygt for alle, ikke bare dem som er direkte involvert. Av hensyn til alle barns helse, trivsel og læring er det derfor viktig å jobbe aktivt og kontinuerlig med å etablere trygge og gode barnehage- og skolemiljø. Mobbing kan oppstå allerede i barnehagealder og det er godt dokumentert at mobbing forekommer i barnehagen. Forskning på

mobbing i barnehagen, både nasjonalt og internasjonalt, er fortsatt i støpeskjeen sammenlignet med skolen. I løpet av det siste tiåret har imidlertid kunnskap om mobbing i barnehagen økt (Helgesen, 2014; Idsøe & Roland, 2017; Lund et al., 2015; Saracho 2016) i takt med at tematikken har fått mer oppmerksomhet.

Mobbing eller andre former for krenkelser er et klart brudd på opplæringsloven. Dersom forslaget (av 12. aug. 2019) til endringer i barnehageloven blir iverksatt, vil mobbing eller andre former for krenkelser i barnehagen også være et brudd på loven. Det er derfor liten grunn til å lure på om barnehagens og skolens innsats mot mobbing fortsatt er nødvendig. Et strengt og tydelig regelverk er imidlertid ikke nok i seg selv. Veien fra Stortinget til den enkelte barnegruppe, barnehage, klasserom eller skolegård er lang. En viktig forutsetning for både å etterleve regelverket og lykkes bedre i arbeidet mot mobbing, er at alle som jobber i barnehager og skoler må ha spesifikk kunnskap om hvordan mobbing

kan forebygges, avdekkes og stoppes. Ansatte må også vite hvordan de skal følge opp enkeltbarn, hele barnegrupper eller klasser etter at en eventuell mobbesak er avdekket og løst (Roland 2014).

Barnehagebarn har foreløpig ikke rettigheter i barnehageloven som tilsvarende opplæringslovens kapittel 9A, men barnehagelovens § 1 og 2 innebærer likevel at barnehagene er forpliktet til å skape trygge og gode barnehagemiljø og forebygge, avdekke og håndtere mobbing og krenkelser. Når barnehagebarn utsettes for mobbing og andre krenkelser, vises det først og fremst gjennom utestengelse fra lek og manglende inkludering i fellesskapet (Idsøe & Roland, 2017; Lund et al., 2015). Mye av mobbingen som foregår i barnehagen handler om eksperimentering med en begynnende mobbeatferd, hvor barn som utsettes for mobbing, eller som utsetter andre for mobbing, må ses i sammenheng med de relasjonene og den konteksten

de befinner seg i. Barnehagens kultur, relasjoner og personalets holdninger er sentrale faktorer som påvirker barnehagens læringsmiljø. Dette må sees i sammenheng med forventninger til barn fra foreldre og personalet.

Mye av mobbingen som foregår i skolen er til dels skjult for de voksne, både for skoleansatte og foreldre. Nesten halvparten av de som sier at de utsettes for mobbing fra medelever, sier samtidig at de voksne ikke har visst om det. I noen tilfeller sier elevene at de voksne visste, men unnlot å gjøre noe. Mange barn unnlater å melde fra om mobbing fordi de tenker at de ikke vil få den hjelpen de trenger, at mobbingen skyldes feil ved dem selv, og at det er knyttet skamfølelse til det å være utsatt for mobbing. Dette understreker betydningen av at skolen må ha rutiner for å avdekke mobbing som faktisk forekommer, men som ikke blir fanget opp av voksne, meldt fra om av dem som opplever det, eller av dem som vet at det skjer. Foreldreutvalget for

grunnskolen mottar mange henvendelser fra foreldre som forteller at de ikke blir tatt tilstrekkelig på alvor når de kontakter skolen om psykososialt miljø. Barn og foreldre sier blant annet at de blir møtt med skepsis, mistro og bagatellisering, og at skoler ikke setter i gang tiltak for å få slutt på krenkelsers og mobbing (Støen & Fandrem 2018). De fleste skoler i Norge tar elevenes læringsmiljø på alvor og har en klar ambisjon om å praktisere nulltoleranse for mobbing. Det finnes mye god vilje og innsats for å fremme elevenes helse, trivsel og læring. Likevel synliggjør de vedvarende og stabile tallene fra Elevundersøkelsen at innsatsen ikke er treffsikker nok og at skolene må jobbe mer helhetlig, systematisk og kontinuerlig for å forebygge, avdekke og stoppe mobbing.

Utgangspunktet for Læringsmiljøprosjektet var statens bekymring over de vedvarende høye mobbetallene ved mange norske skoler, slik det blant annet framkommer gjennom den årlige Elevundersøkelsen. På oppdrag fra Kunnskapsdepartementet etablerte Utdanningsdirektoratet Læringsmiljøprosjektet. Utdanningsdirektoratet er prosjekteier og har, i tett samarbeid med Læringsmiljøsentret ved Universitetet i Stavanger, det faglige ansvaret for prosjektet. Læringsmiljøprosjektet inngår nå som ett av tre tilbud i satsingen Inkluderende barnehage- og skolemiljø. Det er Utdanningsdirektoratet og Fylkesmannen som sammen er ansvarlige for å velge ut aktuelle deltakere til Læringsmiljøprosjektet. Disse utvalgte barnehagene, skolene

og kommunene får tilført kompetanse knyttet til forebygging, avdekking og stopping av mobbing. Prosjektet organiseres ved at Læringsmiljøsentret setter sammen flere veiledningsteam som bistår med faglig utvikling og veiledning til kommuner, barnehager og skoler som er med i prosjektet. Veiledningsteamene består av forskere og pedagoger fra Læringsmiljøsentret og erfarne pedagoger fra ulike deler av utdanningssystemet.

Første pulje ble satt i gang skoleåret 2013/2014, som et pilotprosjekt der 23 skoler deltok. Første ordinære prosjekt (pulje 2) begynte høsten 2015 og varte ut 2016. Da deltok 40 skoler. Andre ordinære pulje (pulje 3) startet høsten 2016, med skoler i 18 kommuner fra 16 fylker. Parallelt med pulje 3 i skolen ble det gjennomført et pilotprosjekt i barnehager. Fire kommuner med til sammen ni barnehager tilpasset læringsmiljøprosjektet til denne aldersgruppen og organisasjonen. Barnehagene er nå med som et forebyggende tiltak (Meld.St. 21 – Lærelyst). Pulje 4 hadde omtrent samme omfang som pulje 2 og 3, og i denne puljen var også barnehagene inkludert. Det er ønskelig å se barnehage og skole i sammenheng fordi det gir mulighet for et mer helhetlig og systematisk arbeid. Barns erfaringer i barnehagen er viktig i et her og nå- perspektiv, men samtidig er erfaringene fra barnehagen viktig for barns videre liv og kan være avgjørende for fullføring av skolegang. Fra forskning vet vi at det kan være en sammenheng mellom mobbing i barnehagen og frafall i videregående skole (Lund, 2013).

Erfaringer og evalueringer

Læringsmiljøprosjektets pilotfase var konsentrert om temaene *avdekking og stopping av mobbing, klasseledelse og utvikling av en mobbefri skole*. Skolene som deltok i pilotprosjektet fremhevet selv at de hadde lært mye om forebygging og avdekking av mobbing, og statistikken viser også at mobbetallene gikk ned (Seeberg mfl., 2015).

Pilotprosjektet for skolen gikk over en relativt kort periode på tre semester. Det viste seg å være for utfordrende å gjennomføre omfattende snuoperasjoner på klasse- og skolenivå på så kort tid. For å oppnå ønsket om varig endring av skolens praksis ble tidsrammen i prosjektet utvidet til to skoleår. Det faglige innholdet i prosjektets fire faser beskrives senere i teksten.

Evalueringen av pulje 2 og 3 viste at skoleledere og skoleeiere jevnt over opplever at Læringsmiljøprosjektet har bidratt til kunnskapstilførsel på fire sentrale områder:

- å forebygge og stoppe mobbing
- klasseledelse
- hvordan utvikle et positivt klassemiljø
- skoleutvikling

Særlig opplevde skolelederne at de fikk ny kunnskap om å forebygge og stoppe mobbing, og at Læringsmiljøprosjektet bidro til praksisendring på de samme områdene. Både skolene og kommunene vet i større grad hva de skal gjøre, men har kanskje behov for å trene mer på hvordan dette skal gjøres i praksis (Wendelborg 2018). Rapporten fra 2018 peker blant annet på behovet for at skolene i større grad involverer elever og foreldre i arbeidet. Dette stemmer også godt overens med tilrådingene i Djupedalutvalget, som påpeker betydningen av at skoler må bli bedre på å involvere elever og foresatte i arbeidet for et godt psykososialt miljø (NOU, 2015). Behovet for å innlemme PPT i større grad i prosjektet er også påpekt i den første evalueringen av pulje 2. PPTs rolle som støttespiller i skolens arbeid med inkluderende læringsmiljø generelt, og i Læringsmiljøprosjektet spesielt, bør tydeliggjøres og styrkes (ibid.). At PPT deltar i Læringsmiljøprosjektet vil bidra til å realisere tjenestens behov for økt kompetanse i arbeid med inkluderende læringsmiljø.

Mål for Læringsmiljøprosjektet

Hovedmålet for prosjektet er å sikre gode og trygge barnehage- og skolemiljø uten mobbing og andre krenkelser. For å kunne realisere hovedmålet er følgende delmål satt for prosjektet:

DELMÅL

1. Myndighet og eier prioriterer tidlig innsats og ser barnehager og skoler i en helhetlig sammenheng i sitt arbeid for et trygt og godt læringsmiljø.
2. Barnehage- og skoleeier skal videreutvikle sin kompetanse i å følge opp og utvikle ledelse av barnehager og skoler. Eier skal sørge for at prosjektet blir godt kjent, samt spre innhold, erfaringer og kompetanse innad i kommunen.
3. Ledelsen i barnehager og skoler tar ansvar for å utvikle en lærende organisasjon for varig endring av holdninger og kultur, slik at barna får trygge og gode miljøer.
4. Økt kompetanse hos ansatte om forebygging, avdekking og håndtering mot mobbing og andre krenkelser.
5. Barn og foreldre skal involveres, gjøres kjent med og være aktive deltakere i prosjektet.
6. PPT bør støtte barnehager og skoler i arbeidet med å utvikle trygge og gode læringsmiljø.

Hva skal til for å lykkes med Læringsmiljøprosjektet?

For at barnehagene og skolene skal ha best mulig forutsetninger for å lykkes med å implementere kjernekomponentene i prosjektet, er det viktig at noen sentrale kriterier er på plass. Disse inkluderer blant annet:

ANNET UTVIKLINGSARBEID

Både ledelse og personalet for øvrig bør sikres nok tid og ressurser til å prioritere prosjektet. Barnehagene og skolene som deltar bør derfor ikke gjennomføre andre store utviklingsprosjekter samtidig.

FORANKRING

Barnehagene og skolene som deltar må sikre en bred oppslutning i personalet og en felles forståelse av behovet for å være med. Gjennomføring og arbeid med ståstedsanalysen vil gi informasjon om organisasjonenes styrker og utfordringer og er et godt grunnlag for det videre arbeidet. Å avdekke barnehagens og skolens behov for å delta, handler også om å få en oversikt over omfanget av mobbing på egen institusjon, for eksempel via resultatene fra Elevundersøkelsen eller barnesamtaler gjennom barnehagetrivsel.no.

Videre dreier det seg om en forståelse av de alvorlige konsekvensene mobbing har, selv om antall barn som er utsatt for mobbing kan være lavt. Arbeidet med å

motivere og forberede barnehagen/skolen for det endrings- og utviklingsarbeidet som Læringsmiljøprosjektet innebærer, er en svært viktig forutsetning for å lykkes godt med implementeringen.

IMPLEMENTERING

Implementering er barnehagens og skolens praktiske arbeid med å konkretisere og omsette teori, forskning, ideer eller visjoner til praksis (Roland & Westergård, 2015:21).

Implementeringsprosessen starter allerede våren 2020, og etter første fagdag på høsten må de ansatte arbeide aktivt med å omsette fagstoff til praktisk handling på den enkelte barnehage/skole. For å lykkes med dette må det settes av nødvendig tid og ressurser. Alle må forplikte seg til å ta i bruk ny kunnskap, og å utvikle og endre egen praksis under arbeid med de ulike kjernekomponentene og fasene i prosjektet.

Tidsbruk, faser og kjernekomponenter i Læringsmiljøprosjektet

Læringsmiljøprosjektet er organisert i fire faser over to barnehage-/skoleår, og inneholder kjernekomponenter som består av både arbeid med fagstoff for aktørene og praktisk trening, med veiledning underveis. Hver fase går over ca. ett semester, og har følgende innhold:

- 1 fagsamling for hele personalet på barnehagen/skolen, med forelesninger om aktuell teori og forskning
- 2-dagers fagsamling for barnehagens/skolens arbeidsgruppe. Denne foregår på Gardermoen i regi av Utdanningsdirektoratet
- 2 veiledningsøkter med arbeidsgruppa på den enkelte barnehage/skole
- 2-3 digitale veiledningøkter med styrer/rektor eller arbeidsgruppa
- Minimum 2 timer annenhver uke til mellomarbeid for barnehagen/skolen. Arbeidet skjer i form av praktisk arbeid og trening på ny og forbedret praksis. Dette arbeidet ledes av styrer/rektor og arbeidsgruppa

FASE 1: MOBING OG ANDRE KRENKELSER

Kjernekomponentene i denne fasen er arbeid med fagstoff om hva mobbing er, forekomst, konsekvenser, psykologiske mekanismer og drivere, former for mobbing og hvordan avdekke og stoppe mobbing. Kunnskap om fagstoffet utvikles gjennom forelesninger i regi av Læringsmiljøsenenteret, egen lesing og refleksjon. Aktørene skal aktivt trene på å avdekke mobbing, blant annet gjennom bruk av ulike kartleggingsverktøy. Treningen i skolen består videre i å gjennomføre «stopp-samtaler» med elever og foreldre, og aktørene vil få hjelp til å løse helt konkrete mobbesaker, dersom dette avdekkes. I barnehagen skal personalet spesielt trene på observasjon av barns trivsel og samspill i lek.

FASE 2: FOREBYGGING

Kjernekomponentene i denne fasen er arbeid med fagstoff om gruppe-/klasseledelse basert på støttende og autoritative ansatte, og hvordan etablere gode relasjoner til barn og mellom barn. I barnehagen vil det forebyggende arbeidet også gjelde fagstoff om vennskap og lek, samt etablering av gode fysiske lekemiljø. Aktørene får bistand til å utvikle hensiktsmessige strukturer, normer og

regler som skal gjelde for hele barnehagen/skolen. Det legges en plan for hvordan barn og foreldre skal involveres i barnehagens/skolens arbeid med å forebygge mobbing og å skape inkluderende læringsmiljø. I denne fasen vektlegges betydningen av **god start**, og aktørene planlegger oppstart av nytt barnehage-/skoleår.

FASE 3: INKLUDERING

Kjernekomponentene i denne fasen er arbeid med fagstoff om hvordan gjenopprette et trygt og inkluderende læringsmiljø i en gruppe/klasse der mobbing har blitt avdekket og stoppet. Oppfølging av enkeltpersoner og grupper som har vært involvert i mobbing tas opp spesifikt. Aktørene skal få bistand i å utvikle inkluderende læringsmiljø i den enkelte gruppe/klasse og i barnehagen/skolen som helhet. Begrepet inkludering aktualiseres. Hva fremmer og hemmer inkludering i barnehagen/skolen? Barn og foreldre involveres i arbeidet.

FASE 4: VIDEREFØRING

I den siste fasen av Læringsmiljøprosjektet er hovedmålet å sikre at ny kunnskap og ny praksis bevares og videreutvikles i barnehagene/skolene og kommunene. Videre er det et mål å legge strategier for hvordan nyansatte og vikarer, samt ikke-deltaende barnehager og skoler i kommunen blir tilført kompetanse. Stikkord her er sikring av rutiner for fortsatt kartlegging og overvåking av læringsmiljøet, videreutvikling av autoritativ gruppe/klasseledelse gjennom kollegaobservasjon og veiledning. Læringsmiljøprosjektet avsluttes med at det legges en plan for videre kompetanseheving i personalet for kommende barnehage-/skoleår, blant annet ved å etablere lærende møter basert på arbeid med et utvalg av relevante fagartikler.

Aktører i prosjektet

Aktører er de personene som skal ha en aktiv rolle i prosjektet. Under følger en beskrivelse av hvilke ansvar og oppgaver som er tillagt de ulike aktørene.

BARNEHAGE- OG SKOLEEIER er eier og driver av prosjektet i kommunen. Det er eieres ansvar å motivere utvalgte barnehager og skoler til å delta, og sørge for at disse får nødvendig tid og ressurser til å delta i prosjektet gjennom hele prosjektperioden. Eier er også ansvarlig for at kompetansen spres til øvrige barnehager og skoler i kommunen, og for å involvere PPT og eventuelle andre ressurspersoner i arbeidet. Eier skal selv være pådriver for at kompetansen blir værende og videreutvikles i de aktuelle barnehagene/skolene og i kommunen i framtida. Eier må som et minimum prioritere å delta på fagsamlingene i regi av Utdanningsdirektoratet, fagdagene og utvalgte veiledningsseksjoner på deltakerbarnehagene/-skolene i prosjektperioden.

STYRER/REKTOR er ansvarlig for å drive prosjektet på egen barnehage/skole. Det er styrers/rektors ansvar å motivere eget personale til å delta, og å sørge for at disse får nødvendig tid og ressurser til å delta i prosjektet gjennom hele prosjektperioden og i videreføringsfasen det påfølgende året. Styrer/rektor må sikre at nyansatte og vikarer får nødvendig opplæring, og

for øvrig må de sikre at kompetansen blir værende og videreutvikles i egen organisasjon i framtida. Styrer/rektor må delta i alt arbeid gjennom hele prosjektet. Styrer/rektor skal styrke ledelsen av prosjektet ved å nedsette en egen arbeidsgruppe for arbeidet. Styrer/rektor leder arbeidet i arbeidsgruppa. Med støtte fra barnehage- og skoleeier har ledelsen avgjørende betydning for en vellykket implementeringsprosess.

Ledelsens primære oppgaver i prosjektet er å sørge for at aktørene har tilstrekkelig med ressurser og tid, gi støtte og føre tilsyn med framdriften og legge til rette for å skape systemer og kulturer som fremmer aktørenes læring og utvikling (Roland og Westergård, 2015).

ARBEIDSGRUPPA skal ledes av styrer/rektor og bestå av personer med høy grad av motivasjon for å delta, som samtidig har tillit blant øvrige kollegaer. Gruppa i skolen bør bestå av personer med ulik kompetanse og ansvarsområde, som for eksempel sosial- eller miljølærere, mellomledere og SFO-leder. I barnehagen bør gruppa bestå av en representant for de pedagogiske lederne og en representant for assistentgruppa. Det er ønskelig at PPT deltar med en rådgiver i hver arbeidsgruppe.

Helsesøster og skolehelsetjenesten kan gjerne være med. Dette forutsetter

vanlige regler for gjensidig taushetsplikt i barnehage og skole, og at arbeid med barns psykososiale miljø er innenfor skolehelsetjenestens ansvarsområde på den enkelte barnehage og skole.

Arbeidsgruppas ansvar er å bistå styrer/ rektor i forankring og motivasjon for deltakelse i prosjektet, samt planlegging og gjennomføring av det konkrete implementeringsarbeidet på egen barnehage/skole. Arbeidsgruppa skal legge til rette for at mellomarbeid blir gjennomført etter intensjonen og til enhver tid ha oversikt over tiltak som er iverksatt i de ulike klassene/ barnegruppene. Læringsmiljøprosjektet må settes på agendaen med jevne mellomrom for å sikre at alle ansatte holdes orientert om framdriften i prosjektet. Dette kan for eksempel være på personalmøter.

PPT er en viktig samarbeidspartner for kommunene i Læringsmiljøprosjektet, og det er ønskelig at de bidrar med en ressursperson i hver arbeidsgruppe. PPT inviteres til alle Udirsamlinger og til alle fagdager og veiledninger på den aktuelle barnehage/skole. PPT sitt hovedansvar er å støtte og hjelpe barnehagene, skolene og kommunen i arbeid med læringsmiljøet.

PPT kan bistå barnehagen/skolen i videre bearbeiding av fagstoff i etterkant av fagsamlinger. Det kan være gjennom arbeidsmetodikk som fremmer personalets refleksjon over egen praksis i lys av teori og forskning, og påfølgende utprøving og utvikling av ny praksis. Mer konkret dreier dette seg blant annet om å hjelpe styrer/rektor og ansatte med

gjennomføring, analyse og oppfølging av ulike kartleggingsverktøy og i konkrete saker som handler om å stoppe mobbing. PPT kan videre bistå styrere/rektorer og lærere i arbeidet med å utvikle gode strukturer og felles rutiner for autoritativ gruppe-/klasseledelse, barn- og foreldreinvolvering og god oppstart av nytt barnehage-/skoleår.

Idet prosjektperioden går mot slutten er det avgjørende for varig endring i barnehagene/skolene at det personalet har lært og utviklet av ny praksis, både blir værende og blir videreutviklet i organisasjonen. PPT kan, i samarbeid med eier, være en varig støtte for barnehagen/skolen i dette arbeidet. Overfor nye ansatte og andre barnehager/skoler i kommunen, kan PPT være medansvarlige for å spre den faglige kompetansen som er formidlet og utviklet gjennom prosjektperioden.

PEDAGOGISK PERSONALE er forpliktet til å delta aktivt i alle faser av prosjektet. Alle skal bidra til utvikling av egen og andres kompetanse, gjennom tilegnelse av ny kunnskap, utprøving og trening på ny praksis, gi og motta tilbakemeldinger underveis, samt bidra til at kompetansen blir værende og videreutvikles i framtida.

ØVRIG PERSONALE er forpliktet til å delta aktivt i alle faser av prosjektet. Den enkelte ansatte skal bidra til utvikling av egen og andres kompetanse gjennom tilegnelse av ny kunnskap, utprøving og trening på ny praksis, gi og motta tilbakemeldinger underveis og bidra til at kompetansen blir værende og videre utvikles i framtida. Arbeidsgruppa må

legge til rette for at øvrig personale får avsatt nødvendig tid til mellomarbeidet i barnehagene og på skolene.

ELEVER I SKOLEN involveres i prosjektet fra første dag og gjennom alle faser i prosjektet. Involvering skjer både gjennom informasjon, kunnskapstilegnelse og aktiv deltakelse, både i elevråd og ute i de enkelte klassene. I barnehagen involveres barna i varierende grad etter alder.

FORELDRE involveres i prosjektet fra første dag og gjennom alle faser i prosjektet. Involvering skjer både gjennom informasjon, kunnskapstilegnelse og aktiv deltakelse, både i FAU/ SU og som foreldre til barn i de enkelte avdelingene eller klassene.

Referanser

- Bratterud, Å., Sandseter, E. B. H. & Seland, M. (2012). *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen: barn, foreldre og ansattes perspektiver*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning, Barnevernets utviklingssenter.
- Breivik, K.; Bru, E.; Hancock, C.; Idsøe, E.C.; Idsøe, T. & Solberg, M.E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøseneteret
- Idsøe, E. C., & Roland, P. (2017). *Mobbetferd i barnehagen: temaforståelse, forebygging, tiltak*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lund, I. (2013). Dropping out of school as a meaningful action for adolescents with social, emotional and behavioural difficulties. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 14(2).
- Lund, I., Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B. V. & Cameron, D. L. (2015). *Hele barnet, hele løpet: mobbing i barnehagen*. [Forskningsrapport]. Kristiansand: Universitetet i Agder, FUB, FUG.
- NOU (2015:2). *Å høre til: virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø: avgitt til Kunnskapsdepartementet 18. mars 2015*. Oslo, Kunnskapsdepartementet.
- Roland, E. (2014). *Mobbingens psykologi*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Roland, P. & Westergård, E. (2015): *Implementering: å omsette teorier, aktiviteter og strukturer i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seeberg, M.L., Eriksen, I.M. & Bakken, A. (2015): *Evaluering av tiltaket «Målbrettet støtte og veiledning til kommuner og deres skoler som har vedvarende høye mobbetall»*. Oslo: NOVA.
- Støen, J. & Fandrem, H.: Vi ble ikke trodd, vi ble noen masekopper: foreldres rolle i mobbesaker. I: Støen, J., Fandrem, H. & Roland, E. red: *Stemmer i mobbesaker. Resultater og erfaringer fra Stigma-prosjektet* (2018). Oslo: Fagbokforlaget.
- Wendelborg, C.; Røe, M. & Buland, T (2018): Læringsmiljøprosjektet. Sluttrapport for evalueringen av Læringsmiljøprosjektet-Trondheim: NTNU Samfunnsforskning <https://laringsmiljosenteret.uis.no/getfile.php/13468222/Laringsmiljosenteret/Pdf/Forskning%20og%20prosjekter/Laringsmiljoprojektet/laringsmiljoprojektet-sluttrapport-okt-2018.pdf>
- Wendelborg, C. (2018): *Mobbing og arbeidsro i skolen: analyse av Elevundersøkelsen skoleåret 2017/18*. https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/2018/mobbing-og-arbeidsro-i-skolen-2017_18.pdf [Lesedato 14.03.18].

Telefon: 51 83 29 00
E-post: laringsmiljosenteret@uis.no

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning er organisert under Universitetet i Stavanger og har en avdeling i Stavanger og en i Porsgrunn.

laringsmiljosenteret.no